

повністю заполонили наукові інтереси Томаша Михайловича. Молоде покоління закарпатських медісвітів, прагнучи пов'язати здобутки минулої історіографії і переходячи на нові методологічні засади, не повинно ігнорувати праць своїх попередників, які вимушенні були свої наукові студії втискувати в концепції советської історіографії. У працях Томаша Михайловича, які вже самі є історією минулої епохи, сучасні молоді історики можуть знайти передусім поважне ставлення до історичного джерела, прагнення виявити власне бачення історичного минулого. Вже одного цього достатньо, щоб його науковий доробок не пішов у забуття.

Розділ I. Статті

Життєвий і творчий шлях Т.Сопка

Михайло Тиводар

Доля звела мене з Томашом Михайловичем Сопком (1927-1991 рр.) восени 1966 р., коли я почав їздити до м. Виноградова для проведення заняття на загальнонауковому факультеті. З того часу упродовж 25 років ми підтримували добре колегіальні стосунки як викладачі та співірацювали як науковці. Після ліквідації в 1978 р. Виноградівського загальнонаукового факультету Томаш Михайлович був переведений на посаду доцента кафедри загальної історії, а після її реорганізації у 1988 р. – доцентом кафедри історії стародавнього світу і середніх віків.

З першого дня заснування кафедри і до дня смерті ми з Томашом Михайловичем працювали на одній кафедрі, часто спілкувались на „заборонені” тоді теми, азартно грали в шахи, уточнювали ряд питань середньовічної історії Закарпаття, обмінювались книгами і новинами „із-за бугра”, тобто новинами, що подавались зарубіжними радіостанціями про ситуацію в Советському Союзі та його країнах – сателітах.

Останній рік свого життя Томаш Михайлович скаржився на головні болі та болі у вухах, говорив, що мусить лягати на операцію. Навколо майбутньої операції ми часто з ним говорили. Я переконував, що він має шукати терапевтичні засоби лікування. У відповідь він говорив, що всі терапевтичні засоби ним випробувано, тому операція неминуча. Після операції Томаш Михайлович так і не повернувся до нас. З дня його смерті минуло вже 12 років, а світливий образ доброї, деликатної, скромної, пунктуальної та інтелігентної людини, чудового педагога і серйозного науковця повертається в пам'яті, споминах і бесідах його колишніх колег. У народі говорять, що людина живе до того часу, поки її згадують. Якщо це так, то Томаш Михайлович серед нас. Про це свідчить не лише проведена наукова конференція до 75-річчя його народження, а й публікація її матеріалів окремим випуском „Карпатики”.

Колеги часто питали Т.Сопку як його пращури – словаки опинились на Закарпатті. Він про це розповідав неохоче. Лише з допомогою його сина Томаша Томашовича, який зберіг родинні перекази, нам вдалося відтворити появу Сопків у с. Лалові.

Дід Томаша Сопка Янко Сопко (1850-1900 рр.) народився в с. Готча Бардіївського повіту в сім'ї мельника. Дитинство Янка було важким. Він уже в 7 років, ставши круглим сиротою, пішов у найми, випасав овець і кіз. У середині XIX ст. словаки і русини-лемки Бардіївщини часто вибиралися до Марамороського комітату для купівлі дешевих місцевих овець – рацок. До одного з гуртів таких купців, що у 1860 р. вибрався пішки до Мараморошини, потрапив і 10-річний Янко Сопко. З м. Мукачева гурт купців попрямував у напрямку на с. Сільце. Знесилений довгою дорогою Янко захворів і його залишили в с. Лалові в заможній швабській родині. Хлопців пообіцяли, що на зворотному шляху його заберуть. Але купці повернулись у Словаччину іншою дорогою і Янко Сопко залишився в с. Лалові. Тут він працював як найmit аж до одруження. Господарі щедро розрахувались з Янком і він купив наділ („ділець“) землі.

Янко Сопко одружився на українці з с. Доробратова. Його родина була багатодітною. Чотири сини і чотири дочки Янка Сопка складали дружню родину. У селі залишились лише доньки і син Михайло, інші сини роз'їхались по Закарпаттю, а Іван – емігрував у США.

Михайло Сопко (1880-1953) одружився на дівчині з відомої лалівської родини Чеканів. Один з братів матері Томаша Сопка – юрист Томаш Чекан, а другий – Антон Чекан працював шкільним інспектором і в соцістську добу був репресований. Можливо саме через братів матері Томаш Михайлович так неохоче розповідав про свою родину.

У родині Михайла Сопка народились чотири сини і чотири доньки. Старший син Михайло (1907-1991) як колгоспник жив у рідному селі, Василь (1913-1976) працював на шахтах і в колгоспі, Іван (1924-2000) працював лікарем у м. Мукачеві. Три сестри Томаша Михайловича проживали у рідному селі Лалові, а одна у м. Хусті. Не дивлячись на те, що родина Сопків розрослася, у селі Лалові всіх нащадків Янка Сопка називають „янковими“.

Томаш Сопко народився 13 лютого 1927 р. у словацько-українській багатодітній селянській родині в с. Лалові. Як і всі селянські діти він у шість років став навчатись у першому класі народної школи в рідному селі. Закінчивши у 1938 р. 5 класів народної школи, він став навчатись в Мукачівській реальній гімназії. Події 1938 р., зокрема наслідки Віденського арбітражу, та передача південного Закарпаття з містами Ужгород-

дом, Мукачевом і Береговом Угорщині, позначилися на долі Томаша Сопка. Навчання в Мукачівській реальній гімназії в часи угорської окупації Закарпаття йому давалось нелегко. Згодом в автобіографії він напише: „... мене в 1938 р. було прийнято в Мукачівську реальну гімназію, де з величими труднощами в період окупаційного режиму дійшов до шостого класу.“ Гімназію Томашу Михайловичу вдалося закінчити лише по закінченню війни в 1945 р.

У 1946 р. Т. Сопко став студентом стаціонарного відділення історичного факультету Ужгородського державного університету. Матеріальна скрута і нестатки багатодітної родини Михайла Сопка вимусили Томаша Михайловича по закінченню другого курсу істфаку перевестись на заочну форму навчання і шукати місце працевлаштування. В ті роки в школах області хронічно не вистачало кваліфікованих педагогів, а тому 21-річному Т.Сопку доволі легко вдалося влаштуватись на педагогічну роботу. Це і визначило весь його наступний життєвий шлях. Вже упродовж 1948/49 н.р. він працював вчителем історії семирічної школи в с. Велитино, а наступного 1949/50 н. р. – він вже учитель середньої школи в с. Горінчово Хустського району. Упродовж 1950-1952 рр., тобто два навчальні роки, Томаш Михайлович працював вчителем історії Мукачівської СШ №16. По закінченні істфаку УжНУ він одержав призначення на посаду директора семирічної школи з угорською мовою навчання в с. Солотвині Тячівського району. Цю посаду він займав упродовж 1952-1956 рр., а в наступні чотири роки (1956-1960) він вже директор Солотвинської СШ № 1 з українською мовою навчання.

Навчаючись в університеті та працюючи в школі, Томаш Михайлович постійно цікавився науковою роботою. Посада директора школи і педагога середньої школи не вдовольняли його. Тверезо оцінюючи власні можливості, одружений тридцятирічний Томаш Сопко в 1960 р. поступає в очну аспірантуру на кафедру історії середніх віків Московського університету. Його вчинок викликав здивування колег-педагогів. Вони не розуміли як можна пожертвувати відносно стабільним рівнем матеріальних статків та престижною посадою і податись до далекої Москви. Дружина це рішення Томаша Михайловича прийняла із розумінням, підтримала його. Турботу про семирічного Михайла, шестиричну Ганну і трьохрічного Томаша вона взяла на себе.

У житті Т.Сопка розпочався якісно новий трьохрічний період аспірантського життя. Кафедрою було визначено тему його кандидатської дисертації „Аграрні відносини у Північно-Східній Угорщині в XVI – XVII ст.“, а науковим керівником – провідного советського медієвіста, академіка АН

СССР С.Д. Сказкіна. Тема дисертації в совєтській історіографії була зовсім не розробленою. Відмінне знання угорської і словацької мов, добре володіння німецькою і латинською мовами дозволили Т.Сопку успішно розробляти наукову проблему кандидатської дисертації. На час закінчення аспірантури (жовтень 1956 р.) він опублікував розлогу статтю (1,5 др. арк.) „Угорське законодавство XVI ст. про закріпачення селян” у „Вестнику Московського державного університета”, серія історична та завершив написання кандидатської дисертації. Це дало підстави в грудні 1963 р. деканату істфаку та кафедрі історії середніх віків МГУ в характеристиці на Т.Сопка відзначити, що „Сопко Т.М. успішно виконав програму. Він своєчасно і на відмінно склав кандидатські екзамени, вчасно написав дисертацію, ... зробив дві наукові доповіді на кафедрі, ... був асистентом на семінарських заняттях і екзаменах з історії середніх віків”.

По успішному закінченні Т. Сопком аспірантури Міністерство вищої і середньої освіти РСФСР видало йому „Путівку № 2065”, якою його направили в розпорядження Ужгородського державного університету. Почався новий період життя Т.Сопка. Працевлаштувався за спеціальністю в університеті він не мав змоги, не було вільних посад. Тому з 25 грудня 1963 р. став він викладачем кафедри іноземних мов. Але вже через шість місяців (26.06.1964 р.) він був обраний зав. кафедрою гуманітарних дисциплін Виноградівського загальнонаукового факультету Ужгородського держуніверситету, а 25 грудня 1964 р. – в. о. доцента тієї ж кафедри. Водночас Томаш Михайлович успішно просувався до захисту кандидатської дисертації. Протягом 1964 р. він опублікував дві статті – „Тваринництво в Мукачівській і Чинадіївській домініях в XVI – XVII ст.” та „Дожі Дьордя повстання 1514 року”. Крім того, він підготував автореферат кандидатської дисертації, а 30 жовтня 1964 р. успішно її захистив на Раді історичного факультету Московського державного університету. Рівно через місяць, 30 грудня 1964 р., Вища атестаційна комісія затвердила це рішення і видала Т.Сопку диплом кандидата історичних наук.

Одержання ступеня кандидата наук забезпечило Томашу Михайловичу стабільне становище і успішну адміністративну кар’єру. Упродовж 1964-1975 рр. він очолював кафедру гуманітарних дисциплін, а протягом 1967-1977 рр. був беззмінним деканом Виноградівського загальнонаукового факультету Ужгородського держуніверситету. Упродовж цих років (1964-1977) всі зусилля Т.Сопка були спрямовані на фахову організацію навчально - методичного процесу та розбудову факультету. За час його перебування на посаді декана Виноградівський ЗНФ значно розширив як кількість студентів, так і перелік спеціальностей, з яких велася фахова підготовка. Водночас на

факультеті було створено необхідну матеріально-технічну базу, укомплектовано бібліотеку, підготовлено необхідну методичну документацію, створено сприятливі умови для фахового зростання молодих викладачів і підготовки новими кандидатськими дисертацій, приведено до ладу аудиторії і відремонтовано навчальний корпус, гуртожиток і т. ін.

Адміністративна і навчальна робота повністю поглинала Томаша Михайловича. При цьому він чимало часу відвідав на знайомство з новою літературою, старанно опрацював її, щоб вести навчальний процес на належному рівні. Йому не вистачало часу і енергії на ведення наукової роботи. Тому публікації 1964-1977 рр. так чи інакше пов’язані з темою його кандидатської дисертації. Лише звільнivшись від адміністративних посад, Т. Сопко активізував свою наукову роботу. Зокрема він тоді написав розділ „Угорщина в XVI – першій половині XVII століття” до підручника „Історія середніх віків”, Т.2, що вийшов другом російською мовою у Москві в 1977 р.

Наступний 1978 р. приніс Т.Сопку багато незручностей і несподіванок. Було ліквідовано Виноградівський загальнонауковий факультет, а штатні працівники переводилися на роботу в Ужгород. Томаш Михайлович наказом ректора був переведений на історичний факультет на посаду доцента кафедри загальної історії. На історичному факультеті він читав курс історії середніх віків на стаціонарному і заочному відділеннях та кілька спецкурсів. У лютому 1988 р. кафедру загальної історії було реорганізовано. З її складу виділились кафедра історії стародавнього світу і середніх віків та кафедра нової і новітньої історії. Томаш Михайлович опинився на кафедрі історії стародавнього світу і середніх віків, викладав нормативний курс історії середніх віків і спецкурси з історії реформації селянських рухів до дня злочасної операції, а членом кафедри залишався й після фізичної смерті.

Побутова невлаштованість (тривала відсутність квартири в м. Ужгороді) заважала талановитому досліднику повнокровно займатись науковою роботою. Тим не менше упродовж 1983-1984 рр. він підготував до друку дві розлогі статті – „Новітня угорська історіографія історії середніх віків” (1,5 др. арк.) та „До питання про класову боротьбу марамороських солекопів у XV – XVI ст.” На жаль обидві статті залишилися неопублікованими. Готуючи науковий збірник „Карпатика”, присвячений пам’яті Т. Сопка, ми з допомогою його сина виявили першу з названих статей, і публікуємо її.

Упродовж останніх шести років свого життя Томаш Михайлович старанно вивчав ті урбаріальні грамоти XVI – XVII ст., які стосувались

історії Закарпаття. Виявивши їх в архівах і рукописних фондах бібліотек Угорщини, він власним коштом їх ксерокопіював і фотографував, перекладав з латинської і давньоугорської мов, науково опрацьовував і готовував до друку. Ця робота його повністю захопила. Він із захопленням розповідав колегам і студентам про результати своїх досліджень. На жаль планованої роботи Томаш Михайлович не завершив. Нині справу батька продовжує його син Томаш Томашович Сопко, який опублікував кілька урбаріальних грамот українською мовою у батькових і своїх перекладах.

Список наукових праць Томаша Михайловича не вражає кількістю. Та й кількості він ніколи не прагнув. Він з посмішкою і скепсисом ставився до тих авторів, котрі упродовж року писали десятки поверхових статей, вважав такі публікації белетристикою. Про таких авторів він говорив: „Пишуть як треба, а не як було насправді.” Т. Сопко завжди наголошував, що треба писати правдиво, спиратися на факти, а не підганяті їх під певні схеми, писати так, щоб не соромитись за свої наукові праці, щоб не звинувачували автора у поверховості, недбалості, plagіаторстві, необ'єктивності та ідеологічній упередженості.

Але як науковець Томаш Михайлович повністю не розкрив себе. Цьому заважали як обставини його життя, так і небажання займатись фальсифікацією історичного процесу. Саме тому останні роки свого життя він присвятив вивчення урбаріальних грамот. Зате Томаш Михайлович реалізував себе як вдумливий педагог і вихователь, чудовий лектор. Його лекції відзначались глибоким знанням матеріалу, джерел і літератури, простотою і дохідністю викладу, оригінальними висновками і думками. Спокійний, делікатний, врівноважений характер, неспішна інтелігентна манера спілкування, увага до співбесідників приваблювала колег і студентів. У стараних і знаючих студентів він бачив молодших колег, ставився до них як до сформованих істориків.

Зовнішня акуратність, підтягнутість, розкішна сива шевелюра і внутрішня інтелігентність – таким від нас пішов Томаш Михайлович, таким він залишився у пам'яті тих, хто його знов, хто з ним спілкувався.

Бібліогр.
Монографії
Статті
Документи
Інтерв'ю
Лекції
Інші

Гуманістична історіографія Угорщини

Т.М.Сопко

Відомо, що гуманістичні ідеї почали розповсюджуватися в Угорщині вже в першій половині XV ст. Найсприятливіші умови для розвитку нової культури склалися в період правління Матяша Корвіна (1458-1490). Король Матяш прийшов до престолу не завдяки древньому роду чи старовинній династії, а завдяки воєнним заслугам батька Яноша Гуняді та власним здібностям. Будучи новою людиною на престолі, король Матяш шукав підтримку в боротьбі проти феодальної сепаратистської аристократії в міському середовищі та старався привернути на свій бік дрібне служиве дворянство.

Отримавши гуманістичну освіту під керівництвом Яноша Вітеза та польського гуманіста Григорія із Сянока, Матяш Корвін розумів значення освіти для держави, сприяв навчанню в університетах Італії і Krakowa сотень юнаків міщан та дворянства. Він оточив себе італійськими та вітчизняними поетами, художниками, вченими, істориками.

В Угорщині, як і в інших країнах на північ від Альп, перші визначні представники гуманістичної історіографії були італійці. Тут досить нагадати прізвища Буаноккорсі (Польща) Енео Сільвіо Пісколоміні (Чехія), Паоло Еміліо (Франція), Луїс Маркінес Сікулус (Іспанія), Полідор Вергілій (Англія). На порозі гуманістичної історіографії стойть Галеотто Марціо (1427-1497), який народився в патріціанській сім'ї в урбінському місті Нарці, був учнем Гварніано та товаришем Яна Паннонія. Вчився в Феррарі та Падуї. Галеотто цікава та колоритна фігура, знаючий і типовий подорожуючий гуманіст, що багато пережив. Свободолюбивий бунтар, вчений, який часто вступав у протиріччя з церковними догматами та духовенством. Коли він потрапив до рук венеціанської інквізіції [1], його звільнili лише завдяки заступництву короля Матяша та Лоренцо Медичі (Величавого) [2].

Першорядне значення для угорського гуманізму має робота Галеотто Марціо „Про мудрі, жартівліві вислови та діяння короля Матяша”[3],